

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Sóskut régészeti adatai.

Sóskut őskori régészetét a székesfehérvári muzeumban egy agyagbögre és bronztű (Lt sz. 2635–36.) képviseli, melyek 1932-ben Tóth József intéző ajándékából kerültek ide. Mint római lelőhelyről az Arch. Ért. (rf. III. 1870, 30, és rf. XIV. 1881, 65. l.), továbbá Károly János (Fejérm. Tört. V. 288. l.) emlékezik meg. Iványi Dóra egy római mécsesről tesz említést (A pannoniai mécsesek, Bpest, 1935 24. l., 3289. sz.). 1936 május 3-án Marosi Arnold és Dormuth Árpád tartottak itt régészeti szemlét. A kiutazásra okot az a jelentés szolgáltatta, mely szerint a kőbánya területén feltárt barlangban különféle leletek: ember- és állatsontok, edénytöredékek kerültek elő. A barlang a Kálvária-hegynék nevezett magaslat kelet felé néző lejtőjén fekszik szemben a Benda-patak és mellékfolyócskája összefolyásával. Magáról a barlangról, volt-e emberi lakóhely, nem lehetett megállapítani. Azok a környéken talált leletek ugyanis, melyek erre engedtek következtetni, nem a barlangban, de a körülötte fekvő hegyoldalon kerültek elő, melyeket a hegytetőről a víz hordhatott oda. E feltevést igazolta a tetőre való felmászás, amikor egy kisebb szabású, de nagyon szabályos földvárkörvonalai tártultak elénk. A kőralaku sánc és azt kísérő terrasz tisztán kivehető, az árokyszerű feltárásokban pedig garmadával gyűjthetők az őskori cserepek. A muzeum számára gyűjtött néhány díszítéssel edénytöredékek mellett különösen érdekes két megmunkált állatsont. Az egyik átfurt, csüngőnek basznált medvefog, a másik valószínű barlangi medve megkövesedett lábközepsontja (?), melynek két oldalt gerincszerűen kiemelkedő része átfurt. A két lyukat egyik oldalon kopástól származó árokyszerű mélyedés köti össze, amit lyukakon áthuzott fonál idézhetett elő. Bemondás szerint a Kálvária hegytel szemközti magaslat északi tövében, az iparvasút fordulójának, továbbá a biai ut keleti oldalán elterülő szőlőkben bronzkori urnákat ástak ki. M. A.

Római korú kelta sírlelet Inotán.

Szemlénk hasábjában Marosi Arnold és Dormuth Árpád érdekes, minden apró kis részletre kiterjedő, rendkívül becses közleményeikben beszámoltak már mindama leletekről, melyek a Budapest—Gráz-műút 1935 évben végzett építési munkálataival kapcsolatban napfényre kerültek — amennyiben azokról sikerült tudomást szereznünk. Az ő érdemük, hogy az új uttal kapcsolatban vármegyénk archeológiája újabb értékes kulturtörténeti adatokkal bővült s oly érdekes leletekkel gazdagodott, mint aminők a csóri őskori putri lakások, a szárazréti középkori temető s a Velencei tómenti eddig ismeretlen emberi telepelyek. (L. részletesen Székesfehérvári Szemle 1935. év III—IV. köt. p. 79—84, továbbá 1936. év I—II. köt. p. 48—50 és 52.)

Pompás munkájukat kívánom részben folytatni, illetve kiegészíteni, amikor alantokban a nevezett műút Inota község határában feltárt leleteiről szólok, melyekről sajnos az erőltetett s nagy iramban végzett földmunka következtében csak közvetve sikerült tudomást szereznem s a napfényre került leletek egy részét muzeumunk részére begyűjtenem.

A már mondott műút ugyanis, amint elhagyja Csór község határát az Inotához tartozó kis Réti-erdőn át a régi nyomon halad tovább nyugatnak egész a nádasladányi utelágazásig, ahol elhagyva a régi vonalat egy 3 méter mély bevágással Inota község déli, eddig beépítetlen területére kerül, majd vármegyénk határán újból beköt a régi nyomvonalba s azon fut tovább Várpalotának. Az új ut e szakaszában a Faluhelynek nevezett parcellák területén, közvetlen a község alatt rengetek cserépedény töredéket tárt föl s miután e helytől kissé északnyugatra, Szabó Kálmán földjén már előzőleg is egy állítólagos római telepely nyomait ismertem (l. Székesfehérvári Szemle 1935 év I. II. köt. p. 47.), az ut cca. 1 méter mély bevágási munkálatait e részen hatványozott

éberséggel figyeltem. Sajnos, a már említett s megállást nem engedő kubikus munka megakadályozott benne, hogy magam elsődlegesen bármit is találhattam volna s így hosszú ideig csak azokkal a vastagperemű edénytörésekkel kellett megelégednem, melyeket az innen kikerült, meglehetősen agyagos földben gyűjthettem nagy mennyiségben. Az ott dolgozó munkások — mint mondták — állandóan nagy méretű cserépedényeket leltek, melyeket azonban magam sohasem tudtam teljes egészükben látni, míg aztán egy hatalmas római sirtégla s annak közeléből rengeteg emberi csont került elő. A munka menete sajnos nem engedte, hogy a sirtégla s az emberi csontok közt bármi összefüggést is kereshessek, ismételt kérésre azonban végre a munkások mégis beszolgáltatták egy sír hiányos mellékleteit, majd egy meglehetősen ép, finomművű cseréptálat s egy római pénzdarabot. E leletek alapján Inota, illetve tágabb értelemben vármegyénk őstörténete újabb érdekes adattal bővült, annak igazolásául, hogy az emberi kultúra megszakítás nélkül folytatódik már évezredek óta vármegyénk területén. Különös érdekessége az inotai leletnek még, hogy annak mellékletei, mint a következőkben látni fogjuk teljesen megegyeznek a dr. Brunner István által Székesfehérvári Szemle 1936 év I—II p. 36—39.) lovasberényi római korú sírlelet mellékleteivel, úgyhogy az inotai leletet a lovasberényivel egyidősnek, vagyis közélebből a Kr. u.-i. III. század első feléből származónak kell vennem.

Az inotai sírból ugyanis két teljesen ugyanolyan szárnyfibula került elő, (Lt. sz. 10167.) mint aminőt dr. Brunner ír le és mutat be a lovasberényi kelta temetőből, azzal a különbséggel, hogy az inotai szárnyfibula lemeze finoman áttört s nem sima mint amazé, egyébként annyira megegyezik a lovasberényivel, hogy bátran merem állítani miszerint egy műhelyből került ki mindkettő. Érdekes még az is hogy itt is, mint Lovasberényben ugyancsak két teljesen egyforma fibula volt a sírban, melyek közül az

egyik csaknem teljesen épen maradt ránk, míg a másiknak csak a szárnya került elő a rugós zárszerkezettel, tüje azonban hiányzik. A bronz fibulák egyébként 130 mm. hosszúak, legnagyobb szélességük 35 mm. s lemezvastagságuk fél mm. Bemondás szerint egyébként alig 80 cm. mélyen feküdtek néhány emberi csont között, melyektől kissé távolabb volt a koponya, melyről a következőket jegyezhetem meg. A finom csontrendszerű, gracilis koponya 10 éven aluli, minden valószínűség szerint nyolcéves lányé. Homloka alacsony, fejtető domborulata kevésbé ívelt, felső állkapcsában 3 még ki nem bujt foggal. A fogak egyébként föltűnően épek s a metszőfogak csipkézettek. A koponya varratok a kornak megfelelően elcsontosodottak, de össze nem nőttek. Méretei: Az állszöglet és fejtető közt 15 cm., az orrgöck és nyakszirt dudor közt 16 és fél cm., az öreglik (foramen magnum) és fejtető közt 11 és fél cm. s a két arccsont közti távolság 9 cm. (dr. Deutsch György várpalotai orvos mérései alapján.)

A koponyától valamivel távolabb egyébként egy 21 cm. külső átmérőjű, 9,5 cm. magas finom csiszolású grafit-al kevert agyagból készült, gondosan korongozott és égetett, vonaldiszítésű, vastag peremű, római izlésű tál feküdt, melynek egyik fele sajnos csaknem kétharmadrészig elpusztult.

Az inotai sírlelet korát illetőleg előzőkben azt mondtam, hogy azt a Kr. u.-i III-ik század első feléből valónak gondolom. Föltevésemet elsősorban a sirtól nem messze lelt IMP (ERATOR) GORDIANUS PIUS FEL(IX) AUG(USTUS) föliatú római éremre alapítom, mely szerint a sír minden valószínűség szerint a Kr. u. 238—244-ig uralkodó Gordiánusok idejéből való. Megerősít ebben a lovasberényi lelet analógiája is, melynek korát dr. Brunner ugyancsak a Kr. u.-i II—III. századból valónak s kelta eredetűnek mondja. Véleményem szerint az inotai s véle a lovasberényi lelet is a római hatástól erősen szaturált kései kelta időből és pedig a Kr. u.-i III. századból való s így biztos támpontul szolgál ahhoz, miszerint Inotán is egy kelta telep létezett, mely

a Kr. u.-i III. században valószínűleg elvesztette régi jellegét s fogadta be a föltartóztathatatlantul előretörő római izlést és kulturát.

Faller Jenő.

Fejér megye avar sírleletei.

Az Archeologia Hungarica XVIII. kötete, mely a székesfehérvári múzeum fennállásának 25 éves jubileumára készült és „Dunapentelei avar sírleletek“ címen jelent meg, nemcsak Dunapenteleiről szól, hanem Fejér megye többi eddig feltárt leleteit is magában foglalja. A dolgozat szövege magyar és francia, szerzői Marosi Arnold és Fettes Nándor. Az előszót gróf Széchenyi Viktor, a Székesfehérvári Muzeumegyesület elnöke írta jelezve, hogy a mű kiadásának célja egyrészt az avar kori kultúra ismeretének új adatokkal való gazdagítása, másrészt a már közölt adatoknak jelentőségüknek megfelelő méltatása. Kiadvány egyben kezdete a 25 éves székesfehérvári múzeum anyaga tudományos feldolgozásának és bizonyossága annak, hogy egy megyei, illetőleg városi múzeum 25 éves intenzív munkájával mit nyújthat a nemzeti és nemzetközi tudománynak, valamint annak is, hogy egyes közgyűjtemények mikép kapcsolódhatnak be az ország központi muzeumának, a Magyar Nemzeti Múzeumnak munkásságába.

A dolgozat fő tárgya, miként címe mutatja, a Magyar Történeti Múzeum dunapentelei avar leleteinek ismertetése. Ugyanitt vannak az adonyi, a felsősisméndi és cecei leletek is. A székesfehérvári múzeum anyagából az igari, az előszállás-őreghegyi, az előszállás-bajcsihegyi, a sukorói, a vajtai sírleletek szerepelnek, míg Székesfehérvárt egy kard és kengyel, Seregélyest és Dunapentelét egy-egy edény képviseli. Marosi Arnold a lelő körülményeket ismerteti a műben, Fettes Nándor elsősorban a dunapentelei és vele kapcsolatban a többieknek is kulturtörténeti helyzetét igyekszik tisztázni. Bartucz Lajos a csontvázanyagot dolgozta föl.

A székesfehérvári múzeum anyagából Fettes Nándor ide vonatkozó

megállapításai következnek. Az igari kard, melynek legközelebbi rokonai a dunapentelei és pusztatóti aranyveretes szabályák, belsezősiai minta után készült a VII. század közepe táján (48 és 98. l.). Ugyanide utal Előszállás-Őreghegy 44. sírjának csontcsatja. Párját a tolnamegyei Bölcskéről ismerjük és az Altaj vidékén ott honos. Az újabb orosz ásatások Kudyrge mellett egy népvándorláskori temetőből több darabot hoztak napvilágra. Az északmongoliai Tola folyó völgyében pedig (Nainte Sume nevű helyen) egy lovas sírban, melynek kengyelei és zablája teljesen azonosak a mi avar sírleleteinkben előfordulókkal, szarvas agancsból faragott ilyen csatot találtak. (47—48. l.) A 33-ik sír szárnyas vésője, vas fejszéje pontos analógiái a minuszinski lovasnomád kultúrából ismeretesek. (48. l.) A 28. sír lóherlevél alaku lószerszám diszei szintén belsezősiai formák (97. l.)

E belsezősiai formák megjelenése a magyarországi avarság körében a VI—VII. századra esik, de ugyanezkor nyugat felől már erős germán hatás is jelentkezik. Ez látszik az Előszállás-Őreghegy 38. sírjának szakállas nyílhegyén és négy szeggel diszített négy-szögletes bronzveretén (98. l.) Ugyanezt igazolja a 36. sír stílusa, mely különösen gepida sírokban található. Germán típusok a keramikában az Előszállás-Őreghegy és Dunapentele kiöntő csöves, hullámvonalas füles korsója. (98. l.)

A VII. század utolsó évtizedeiben hellenisztikus hatásként megjelennek avar sírleleteink között a griffes-indás szíjvégek. Az enemű legkorábbi típusok közé tartozik Előszállás-Bajcsihegy áttört griffes szíjvége szegekkel, karikákkal diszített germán jellegű négyzet alakú bronzlemezekkel (98. l.). A griffes-indás bronzöntvények virágzásának ideje a VIII. század. E korból származnak Előszállás-Bajcsihegy indás övgarnitúrája, Sukoró griffes kis bronzai, csatja és nagy szíjvége egyik oldalon állatviadalos, a másikon indás diszítvánnyal, Vajtanak indás övgarnitúrája és Előszállás-Őreghegy 18. sírjának szalagfonatos ezüst lemezkeje. E kor keramikájának tipikus darabja a seregélyesi füles pohár és

Előszállítás-Öreghegy, Bajcsi-hegynek hasonló szabású sárga edényei, melyek Horváth Tibor kimutatása szerint

a nagyszentmiklósi lelet arany edényeivel vannak közelebbi összefüggésben (94. és 98. l.). M. A.

FELJEGYZÉSEK.

Őskori kőszeközök Székesfehérvárról. A szerencsés véletlen két őskori kőszeközrel gyarapította a múzeum székesfehérvári őstörténeti anyagát. Az egyik Potó István földmunkás szolgáltatta be. Taláta a kanális parton ott, ahol a Varga-csatorna kiágazik a Malom-csatornából. Valószínű a csatornából kihányt iszappal kerülhetett a partra, de az sincs kizárva, hogy eredeti helyén volt, mert e tájon, valamint a réttel szomszédos Szeder-utcai kertekben már több őskori lelet került elő. A zöldes fekete kőzetből készült nyélyukas kőbalta hossza 23-5 cm. E mérettel a múzeum legnagyobb e fajta kőszeköze. A másik kőszeközt Mahler Károly, az Ybl Miklós áll. gimnázium tanulója hozta. Ez az Eppinger-féle téglagyár feletti dűlőben került elő. Az alakjuk után gyalukőnek nevezett kőszerszámok közé tartozik. Sajnos, egyik vége letörött és elkalódott. Hossza 8 cm. (Lt. sz. 10094 és 10095.)

Bronzkori urnatemető Káloz-Belmajor területén. A székesfehérvári múzeumnak Káloz-Belmajor területéről eddig csak római leletei voltak és pedig agyagbögre és tálka. (Lt. sz. 4425-26) Újabban Jófejú számtartó adománya folytan már bronzkori adatokat is szereztünk, melyek a Csiripi-pusztá és Sárkeresztur közti u. n. hetvenes-tablán gazdasági munkálatok közben kerültek felszínre. A leírás szerint a leletek bronzkori urnatemető mellékletei, melyek közül 2 alacsony füles csésze, apró lülű tálka fenékrészlet, csöves-edénytalp és nagy fedőfül került be a múzeumba (Lt. sz. 10154-58.) A Csiripi homokbányában csontvázaikat találták.

Nilus-parti jelenet egy székesfehérvári kőemléken. Nagy Lajos: Aquincumi mumia-temetkezések c. értekezésében (Dissertationes Panno-

nicae Ser. I. Fasc. 4. Bpest. 1935) Pannonia egyiptomi vonatkozású emlékeivel foglalkozva a székesfehérvári püspöki kőtár egyik római kövéről is megemlékszik képe bemutatásával. A köő ábrázolása a Nilus partjára visz el bennünket, mely krokodilusokat, amphorákkal terhelt szamarat, fára menekülő grillust és odaváló növényzetet tár elénk. A faragvány idegenből vett mintakönyv után aquincumi kőfaragó műhelyben készült. (I. m. 28. l. 26. k.)

Középkori oklevelek Székesfehérvárról. A múzeum okiratgyűjteménye újabb gyarapodásában említésre méltó két középkori székesfehérvári okirat. Az egyiknek datuma 1478 aug. 21, tartalma: Székesfehérvár tanácsának bizonyáglevele arról, hogy Margit asszony, néhai Fekete Mihály özvegye, a fehérvári Szt. Bertalan utcában levő házát a csatkaai pálos kolostornak adományozta. A másik III. Béla király oklevele 1193-ból, amellyel a székesfehérvári keresztény lovagokat birtokaikban megerősíti. A helytörténet és magyar nyelvészet szempontjából értékes oklevélnek eredetijét, valamint az előbbiét is a M. Orsz. Levéltár őrzi és azokról készítettett a múzeum fényképeket.

Adatok Székesfehérvár templomairól. Városunk történelmi adattárának értékes gyarapodása azok a cikkek, melyeket Dr. Polgár Iván a Fejérmegyei Napló-ban közölt. E közlemények tárgyai a következők: Szent Peter apostol temploma (F. N. okt 12 és 13), A fehérvári székesegyház keletkezése. (F. N. okt. 27), Különösen időszerű a Szent Jakab templomról szóló közlemény, amely folyamatban levő restaurációnál előkerült gotikus pillérek és ablakkeretek alapján ismerteti, miként történt a mai székesegyháznak az egykor helyén állt középkori temp-